

Floarea Vîrban

ASPECTE PRIVIND STRUCTURA VOCABULARULUI ÎN CEL MAI VECHI OCTOIH ÎN LIMBA ROMÂNĂ (I)

1. OBSERVAȚII PRELIMINARE

1.1. *Octoihul*¹ este o carte bisericească, actualmente de rit ortodox, constând din cântările pe opt glasuri (tonuri) corespunzătoare fiecăreia dintre zilele săptămânii. Era cunoscut și sub numele de *Anghilest*, *Osmoglasnic* și *Paraclitichi*. Glasurile se schimbă succesiv de la o săptămână la alta. Spre deosebire de Octoihul mare (comun), Octoihul mic (sau *Catavasierul*) conține doar cântările pentru *Săptămâna Patimilor* (începând cu duminica Florilor, a intrării în Ierusalim), numite de aceea și cântările patimilor lui Isus. Poate conține doar cântările pentru sâmbătă seara și duminică dimineața.

Cel mai vechi *Octoih* în limba română conservat este un Octoih mic – *Micul Octoih de la Brașov*. Descoperit în biblioteca Bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului și păstrat câteva decenii în biblioteca personală a lui Nicolae Sulică², manuscrisul se află actualmente în colecția Bibliotecii „George Barițiu” din Brașov (ms. 2872). Manuscrisul a fost și obiectul unei contrafaceri. În 1937, Nicolae Sulică atribuie textul lui Oprea diacul³. Tot lui Oprea diacul i s-ar fi datorat, după Sulică, și un epilog, scris la 1570 și publicat de Sulică în 1937. În manuscrisul conservat nu există urmă de epilog, textul (pseudo-)epilogului conservându-se doar pe 6 lastre de sticlă (în versiune fotografică), păstrate în biblioteca din Șcheii Brașov. Lastrele s-au dovedit a fi un fals, produs de Nicolae Sulică. Paternitatea lui Oprea diacul, avansată de Nicolae Sulică, și susținută ulterior și de Ioan Roman⁴, a fost contestată de Al. Mareș⁵. Din motivele menționate mai sus, manuscrisul este cunoscut și sub numele de *Micul Octoih pseudo-Oprea*. În continuare, mă voi referi la el sub numele de *Micul Octoih de la Brașov* [MOB]. Păstrat într-o copie

¹ **Octoih (octoeh)**; la origine < ngr. *ὀκτώηχος* (*ὀκτώ* + *ἦχος*) „opt glasuri”; în limba română < sl. *октоух*.

² Nicolae Sulică, *Cea mai veche școală românească din cuprinsul României întregite*, în *Omagiu lui Constantin Kirițescu*, București, 1937, 13. Cf. Gheție/Mareș 1985: 270.

³ Sulică, *Cea mai veche școală*, 14–5.

⁴ Ioan Roman, *Structura hîrtiei și vechimea manuscriselor nedatate*, în „Limba română”, XXIII, 1974, nr. 5, 443–6.

⁵ Vezi Alexandru Mareș, *Un octoih românesc din secolul al XVI-lea?*, în „Limba română”, XVIII, 1969, nr. 3, 242–4; cf. Mareș 2005: 133–44, 475. *Id.*, *Critica autenticității și a datării textelor vechi. Pe marginea a două articole recente*, în „Limba română”, XXVII, 1978, nr. 5, 555–60; cf. Mareș 2005: 153–60, 476. *Id.*, *O falsă mărturie despre vechimea scrisului românesc*, în SCL, XLVII, 1996, nr. 1–6, 115–20; cf. Mareș 2005: 35–42, Gheție/Mareș 1985: 270.

manuscrisă, format *in quarto*, textul a fost datat de Al. Mareș prin filigran în intervalul 1596–1610. Reprodus pe hârtie filigranată brașoveană (coroană pe scut cu vârful ascuțit)⁶, textul este scris cu cerneală neagră. Cerneala roșie este folosită uneori pentru redarea (integrală sau parțială) a indicațiilor tipiconale în slavonă, în ornamente și în scrierea unor inițiale. Textul preponderent român (cu alfabet chirilic)⁷, conține fragmente (5^r–9^v; 11^v–22^r) și indicații tipiconale în slavonă⁸. Manuscrisul conține doar cântările pentru sâmbătă seara și duminică dimineața, iar în partea finală reproduce *Svetilnele cu stihirile evanghelice*. Textul este incomplet, din manuscrisul acefal lipsind și sfârșitul.

1.2. Spre deosebire de alte texte vechi românești, *Micul Octoih de la Brașov* nu a fost niciodată editat, nici nu s-a bucurat de un studiu sistematic. Parte a unui proiect care intenționează să răspundă tocmai acestui neajuns, cercetarea de față este dedicată, în exclusivitate, structurii vocabularului⁹; mai mult, privește doar termenii care, prin forma și/sau sensul lor, nu se regăsesc în limba literară actuală. Ca și alte scrieri vechi românești, *Micul Octoih de la Brașov* conține o serie de cuvinte care fie au dispărut din limba română, fie sunt astăzi mai puțin cunoscute (păstrate în limba vorbită, în anumite arii geografice sau în expresii). Se înregistrează apoi numeroase cuvinte care se deosebesc de cele actuale doar prin sensul lor. O serie de sub-categorii indică originea termenilor (latină, slavă, maghiară, greacă, obscură/încă neclară). În ambele categorii, derivatele vor fi încadrate într-un singur sub-grup, indiferent de originea elementelor componente.

2. CUVINTE DISPĂRUTE DIN LIMBA ACTUALĂ SAU MAI PUȚIN CUNOSCUTE (FOLOSITE REGIONAL SAU ÎN VORBIREA POPULARĂ)

2.1. LATINE

alalt (< *al*, *ăl* + *alt* DELR sau *ille* + *alter* DA, DELR) pr. dem. de apropiere; în corelație cu *unul/una*: *una de cătră alaltă au despărțit* (75^r/14); precedat de *cei* (încă nesudat): *cei doi alalți de demult* (91^r/2).

⁶ Subtip fabricat la Brașov, începând cu 1595; Mareș, *Un octoih românesc din secolul al XVI-lea?*, 242–4.

⁷ Grafia textului a făcut obiectul unei conferințe la Academia Română: Floarea Vîrban, *Cel mai vechi octoih manuscris în limba română. Micul Octoih de la Brașov sau Pseudo-Oprea. Particularități lingvistice*, I: *Grația*, 16 mai 2013.

⁸ Cântările și *Svetilnele* în română; canoanele în slavonă. Cf. I. Roman, *Un manuscris din secolul al XVI-lea: Micul Octoih brașovean*, în „Studii de slavistică”, II, [București], 1971, 101; *Id.*, *Micul Octoih brașovean din secolul al XVI-lea în raport cu celelalte octoihuri slavo-române din sec. XV–XVII (rezumatul tezei de doctorat)*, [București], 1977, 3; Gheție/Mareș 1985: 270–4.

⁹ Procedeele de formare a cuvintelor (și vocabularul care le ilustrează) vor face obiectul unui alt articol. Sintetic, rezultatele acestei cercetări au fost prezentate într-o conferință la Academia Română: Floarea Vîrban, *Cel mai vechi octoih în limba română. Micul Octoih de la Brașov. Particularități lingvistice*, II: *Vocabularul*, 27 februarie 2014.

- mângânia** (< *manganear < gr. *μάγγανον*; printre puținele cuvinte de origine greacă intrate de timpuriu în latina balcanică; detalii în CADE) „mângâia, alina”: **mângâne a noastre plângeri** (59^v/6). În text apar și forme precum **mângâiare** (41^v/13); **mângâitoriul** (87^v/5–6).
- nime** (< *nêmo*, *némisis*; sau din *nimeni* prin haplologie, vezi CADE s.v. *nimeni*) „nimeni”: **nime să nu hie necredinciosu** (84^f/12). Cf. it. dial. [Pistoia] *nimo*, cors. *nimu*, sard. *nemus* (Scriban 1939).
- nota** (< *notare pt. clas. *natāre*, frecventativ de la *nāre* „a înota”; DLR: *notare < *nauta*; cf. lat. pop. *innotare*) „a înota, a naviga”: *Ce El Pătru-L cunoscu, cătră El notă* (91^f/6). Cf. it. *nuotare*.
- păsa** (< *passare*) „a trece; a merge; a se duce”: *În sus suflete rădică-te, pasă acolo de u<n>de-ți vine agiutoriu* (53^v/4–5); *Nu plângereți, ce păsati propoveduiți* (41^v/10).
- poamă** (< *poma*) 1. „fruct, măr”: *Frumos era, și bun în mâncare, acea poamă ce me omorî* (72^f/17) 2. „fruct, rod”: *învățături e hrănit, cu viața a toate poamele* (35^v/8–9) 3. „rod, embrion, făt”: *Poama mațelor sfinte* (70^f/3–4).
- tinde** (< *tendere*) „a întinde”; urmat de substantivul *mână*, *mâini*: **a tinde în mâinile (cuiva)** „a preda”: *În mâinile lor ceale fără-leage să nu hie tins* (28^v/6) [CO 64^v/2–3: *въ беззаконихъ рѣкъ своихъ да не прострѣтъ*]; **a tinde mâna (cuiva)** „a ajuta; a salva”: **tinde mâna ta, iubitoriu de oameni** (45^f/6–7) [CO 82^f/17–18: *прострѣтъ въ рѣкѣ своѣ*]; refl. „a-și ridica/întinde (mâinile)”: *În sus Moiseiu mâinile-ș tinsă, în chipul cruciei; pre Amalic birui* (38^f/8) [CO 71^f/25–26: *мѹѸси рѣцѣхъ распрѣстрѣ, проѸвраѸла/рѣ крѣтъ*]. Miklosich *прострѣти, распрѣстрѣти* „extendere”.
- tunearec** (< lat. *tenēbricus*) „întuneric, întunecime”: *Celora din tunearec luminașile soare dirept* (23^f/16); *ceia ce ședea în tunearecul morției* (57^v/3–4) [CO 97^f/3: *да чдеицѣа въ тѣмнѣ сѣмрѣтъ*]; precedat de *din*, *în*; cf. Scriban 1939 – cf. **întunearec**: Adecă **întunearecu** e și e de dem[e] // neață (88^v/17–89^f/1) [CO 134^v/6: *се тѣма и рано*]; în expr. **a avea întunearec la minte** „a avea mintea întunecată, a i se întuneca mintea (cuiva), a fi confuz”: *Ce la mormânt sta[i], [Ma]rie? Mult întunearec ai la [min]tea ta, de întrebi unde iaste [pu]s Isus* (89^f/1) [CO 134^v/7: *многѣ тѣмѣ имѣци въ разѸмѣ*].
- vergură** (< *virgula) „fecioară, virgină; tânără” (în variație liberă cu **fecioară**): *Fecioara născu și iară fu vergură* (26^f/16); *Vergura au născut, și după naștere iară fu fecioară* (43^v/4); *Vergură Mariia* (25^f/4); **[Ma]riia Vergură** (3^f/1).
- via** (< *vivere*) 1. „a trăi”: *În mâinile lor ceale fără-leage să nu hie tins cine viadză dumnezeiaște* (28^v/6) [CO 64^v/2–3: *вѸестъ виѣ Ѹивѣцѣ*]; *pre pământ ivise și cu oamini viie* (74^v/12) [CO 121^v/19: *и сѣ сѸкѣ поѸивѣ*]; 2. „a lua/a prinde viață (de la), a (se) însufleți; a da viață”: *de ei toate viadză și să rădică* (35^f/13) [CO 59^f/14: *о нем Ѹе всѣ Ѹивѣтъ и двиѸѣтъсѣ*]; *Sfântul Duh toate sufletele viadză* (43^v/17) [CO 77^f/8–9: *сѸѣмъ дѸѸмъ всѣхѣка дѸа Ѹивитсѣ*] –

cf. *toate viile sufleteșcu* (53^v/3), vezi *infra sufleți*. Miklosich *Ўити, Ўивіти* „vivere”; *Ўивити* „vivificare, in vitam revocare”.

vistiâr (< *vestiarum*) 1. „lăcaș”: *izvor și vistiâr dumnedzeescu* (69^v/13) [CO 113/16–17: истѹѡникъ вѣтѣвнѣхъ скрѹвицѣ]; **vistiâr de viață** (80^f/4) [CO 113/16–17: и Ѡко ѳивѹта скрѹвице]; 2. „tezaur, comoară”: *fu furat [vi]stiariul* (23^v/9–10); 3. „păzitor”: *Ca vistiariului nostru, spre tine nedej-duimu-ne, Preacurată* (68^f/13) [CO 112/24: скрѹвице]. Miklosich *сѡкровиѣтѣ* „latibulum, thesaurus, promptuarium, aerarium”; *сѡкровиѣтѣникѡ* „thesauri custos”.

2.2. SLAVE

blagoslovenie (< *благословеніе*) „blagoslovire, binecuvântare”: dulce-voe și înțeles, pace și **blagoslovenie** (62^f/16–17).

blagoslovi (< *благословити*) „a binecuvânta”: **blagoslovi ei și sui la ceriu** (88^f/13).

cleveti (< sl. *клеветати*) „a defăima, a calomnia”: *ce clevetiți scularea ispășitorului, fără-leage jidovilor* (23^v/10).

drăghicame (< v.sl. *драгикаменъ*, cf. scr. *dragikamen*) „topaz, piatră prețioasă”: *am aflat drăghicamea cea pierdută* (60^v/9) [CO, 98^v/4: драхма].

găvozdi (< v.sl. **гвоздити*) „a pironi, a bate în cuie”: *pre cruce găvozdi* (3^v/1); refl.: **se găvozdi pre lemnul cruciei** (22^v/14–15).

gradiște (< sl. *градистѣ*, bg., sb. *gradište* „castru, întăritură”) „îngrădire; întăritură; ținare; putere”: **gradiștea vrăjma[șului răsipi** (3^f/4); DA *grădiște*: „movilă naturală rămasă în urma eroziunii, în lunca unui râu” (MURGOCI, SĂM. VI 93); „loc de cetate (din pământ)” (ODOBESCU, II 144). Termenul se folosește și astăzi în sudul României: *grădiște* „movilă naturală...”; cf. și toponimul: Grădiștea (Lunca Dunării, jud. Călărași).

griji (< bg. *griža se*) refl. „a se îngriji, a se preocupa”: *de nemică să te grijești* (79^f/14) [CO 126^f/20: пещисѣ].

ispăsi (< v.sl. *испастити*) „a mântui, a salva”: **au ispăsit oaminii din rătăcire** (25^f/8). *Vezi și spăsi*. Cf. **mântuiaște** (68^f/5).

ispășenie (< v.sl. *спасение*) „mântuire, salvare”: **ispășeniia sufletelor** (60^f/12).

ispovedi (< sl. *исповѣдати*) „a mărturisi, a depune mărturie (despre)”: *slăvescu, Roditoarea Domnului, și te ispovedescu* (32^v/9).

izbavă (< v.sl. *избава*) „izbăvire, liberare, iertare”; **a da izbavă** „izbăvi”: **izbavă să dea robilor tăi de greșale** (83^f/3).

oborî (< v.sl. *оборити*) „a doborî, a învinge”: *cu crucea Fiiul tău oborî iadul* (27^f/10).

podobi (< v.sl. sl. *подовити сѣ, подовати*) refl. „a se asemăna”: *Cine să nedejduiaște pre Dumnedzău, podobește-se măguriei sfinte* (28^v/2).

- polată** (< v.sl. *полата*) „palat, curte princiară, împărătească”: fig. *Besearecă și ușe ești, polată și scaun împărătesc, Vergură preacurată* (50^v/15).
- poroboc** (< sl. *паровъкъ*, cf. rut. *parobok*, pol. *parobek*) „copil”: **porobocii** *purta mlădițe cu dulce dare* (35^v/11). DLRV, DLR: *poroboc* „copil mic, prunc”; mai potrivit ar fi: „copil”; cf. Miklosich *паровъкъ* „puer”.
- prăzdnui** (< sl. *праздновати*) „a sărbători, a celebra”: *învierea ta prăzdnuescu* (82^f/1).
- preaproslăvi** (< *прѣпрославити*) „a celebra, a preaslăvi”: *învierea lui prea să o proslăvim* (51^v/10–11).
- propoveadanie** (< *проповѣданіе*) „propovăduire”: *cu minuni cătră propoveadanie fură tremiș* (85^f/2–3).
- prilăsti** (< v.sl. *прѣлѣстити*) refl. „a se înșela, a se păcăli; a cădea în greșală”: Cu lemnul Adam *să prilăsti* (64^v/16–17).
- proslăvi** (< v.sl. *прославити*) „a lăuda, a celebra, a slăvi”: *Tatăl să proslăvim* (31^f/8).
- pustinie** (< v. sl. *поустыни*; bg. *поустини*) 1. „pustiu/pustii”: *din piatră v-au izvorât apă în pustini* (p[st]ni ai) (72^f/7–8); 2. „pustnic”: A **pustinilor** *viață fericată iaste* (52^v/14–15).
- spăsi** (< *спасити*) „a mântui”: *cu crucea lumea ai spăsit* (31^f/7); refl. *printru lemnu ... tâlhariul spăsi-se* (81^v/7–8).
- stebă** (< v.sl. *стѣво, стѣво*; sr. *stebli steva*) „mlădiță, lujer”: *Împrejurul measei tale, ca niște stebă vădu-se puii tăi* (70^f/15).
- uceniță** (< v.sl. *ученица*) „discipolă” (aici a lui Isus; cu referire la Mironosițe): *Luminată înviere... vădzură a Domnului ucenițe* (42^f/10–11).
- ustie** (< sl. *устье* „deschizătură, orificiu”; dial. „gură”) „gură”: *Ustiile neîncetându, dumnedzească jelianie fost-au din lumea ceastă deșartă* (10^v/11–12).
- volnic** (< v.sl. *волѣнь*) „voitor, doritor”: *Să n-are hi hiind Dumnedzău cu noi, cine volnic are hi sănătoși să ne ferească de vrăjmașul* (28^f/9).

2.3. MAGHIARE

- amistui** (< *emészteni*) refl. 1. „a se mistui, a se consuma”: *Cum rugul ardea și nu se amistuiia, așa și Fecioara născu și iară fu vergură* (26^f/15); 2. „a face să intre/încapă; a cuprinde, a ține”: *unul hiindu nevădzut cu Tatăl, întru tine într-ascuns amistuitu-l-ai, Roditoarea Domnului* (34^v/9–10) [CO 58^v/27: *вѣмѣстѣ*]. Miklosich *вѣмѣстити* „deponere, capere, comprehendere, locare”; *мѣстити* „capere”; cf. *вѣмѣстити/мѣстити* „miscere”.
- bizântui** (< *bizonyít*) „a depune mărturie; a fi martor (cuiva, a ceva)”: *Adevăr învise Hristos, că-i bizântuiaște mormântul* (47^f/11). Termenul apare și în ms. rom 4818: 111^v/14. Cf. Tamás: **bizentui** c. 1750. Bîrlea, Ins. Mar. 184¹³.

¹³ Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (Unter Berücksichtigung der Mundartwörter)*, Budapest, 1966.

(cuiva) vocea”; vezi Miklosich: *орорати* „irrorare”; DEX 2012 *înroua* (< *în* + *răura*) „a (se) acoperi cu rouă”; *roua* (< lat. *rorare* < *ros, roris* „rouă”) „a cădea rouă, a (se) umezi de/acoperi cu rouă”; cf. it. *irrorare* (< lat. *irrorare* < *in-* + *rorare*); cf. și DLR: *a i se muia cuiva gura* „a nu mai avea curajul să vorbească; a schimba/atenua tonul/conținutul celor spuse”.

Alternativ, *pestec* ar putea fi pur și simplu o formă lacunară *peste[s]c* de la *a pesti* „a întârzia, a încetini”; verbul fiind prezent, în sec. al XVI-lea, după cum a observat deja Al. Mareș, în textele coresiene: CL, CT (Coresi, *Tetraevenghelul*, 1561), CPr. (Coresi, *Praxiul*, 1563?) și într-un text sibian (EP = *Evangheliarul din Petersburg*, cca. 1551–53¹⁶); vezi Mareș CL, 112.

2.6. FORMATE PE TEREN ROMÂNESC

aciiș „îndată”: *cumu te vădzu, aciiș strigă* (37^v/1–2).

blagoslovită „binecuvântată”: **blagoslovită** *Născătoarea Domnului* (68^v/15).

bogătate „bogăție”: *Sfântului Duh toată bogătatea slavei* (35^v/13).

cuvioși refl. „a se arăta, a se revela”: *Mai mare minune decât noi cuvioși-să* (30^f/11).

desfătaș (< *desfăt* (der. regresiv de la *desfăta*) + *aș*) „grozăvie”: *Părea că Duh vădu, ce desfătaș părea lor, arătași mâinile și picioarele sale, încă nu-ș criedea* (88^f/5) [CO 134^f/14–15: *пристраѡнѣ показалъ еси ихъ, мнѡщемъ дхъ видѣти*]; cf. Miklosich *пристраѡнѣ* adj. „perterritus, timore concussus”; *пристраѡеникѣ* „terror”. DLR: neînregistrat; cf. *desfăt* (< *desfăta*) „desfătare” (sensul comun) cu indicația rar; atestat târziu la C. Petrescu A.R., C.V.; termenul este curent în româna vorbită în unele localități din sudul României (Ciocănești, jud. Călărași), cu sensul de „plăcere; huzureală”.

despuitură „putere, stăpânire”: *Cântăm despuitura neîmpărțită și nezidită dumnezeire* (31^v/10).

despu(n)itoriu „domn, stăpân, puternic, potent”: **despunitoriul** ... *noao au propoveduit* (29^v/7); *Ceale din Sion despunitoriul în sfinție le tocni* (23^f/13).

despunitoare „stăpânitoare”: *Maică Vergură și despunitoare* (32^v/6); *Bucură-te, îngerească, bucură-te, despunitoare* (60^f/10).

destoinicie „vrednicie”: *Tatăl și Fiul și Duhul Sfânt... cu destoinicie să rugăm* (47^v/11); *lăcuirea raiului cea de demult priimi, cu destoinicie* (81^v/9–10); „sâng, sânguință”: *Să spre cineva cu destoinicie va sufla, îndegrabă să va lua de pre pământ* (62^f/4).

drăgostit „iubit”: *muerile viniră la groapa ta..., ce trupul nu-l aflară cel drăgostit de eale* (85^v/15–16).

ieftinșig „îndurare, milă”: *Slava mulțimei ieftinșigurilor tale, Doamne* (29^f/9) [CO 68^v/9: *цѣдрѣтъ*]. Vezi *infra* **ieftin**.

¹⁶ Microfilm nr. 14 (BAR), 196/20 și 198/8; *apud* Mareș CL, 112, nota 105.

- făptoriu** „creator, făcător, înfăptuitor”: **Făptoriul** *mieu și izbăvitoriul meu* (60^f/1); **făptoriul ceriului și al pământului** (75^v/8).
- ferica** (< *felicare CADE și Densușianu; *ferice* DA) „a ferici; a face fericit”: *Cine tine nu va ferica, preasfântă Vergură* (58^v/5) [CO 97^v/18: НЕ БЛАЖИТ’]; *înema cea scârbită, cu a ta rugă, fericeadză-o* (90^f/17) [CO 135^f/11: ОУБЛАЖИ].
- ferecat** „fericit”: **ferecat și preacinstit trupul tău** (47^f/6); *Cine să teame de Dumnedzău, ferecată cale împlă* (35^v/7).
- fericatu** „fericit”: *Cine teame-se de Dumnedzău... fericatu e* (70^f/13); *A pustinilor viață fericată iaste* (52^v/15).
- găvozdit** „pironit, țintuit”: *Pre cruce arătași-te găvozdit* (26^v/13).
- gropare** „îngropare, moarte”: *Beseareca ispășitoare trupului a treia dzi înviseși-o din gropare cu Adam* (24^f/17); în text domină **îngropare** (cu multiple ocurențe): *Ce El cu voia răbdă îngropare, cu a sa puteare a treia dzi învise ca Domnul* (41^f/16). Avem, probabil, de-a face cu un dublet *îngropare – gropare*, ultima formă precedată de prepoziții precum *din* (ca în cazul de față) sau *în*; similar cu *tunearec – întuneareac*; cf. *supra tunearec*.
- iani** „ia hai; hai”: *mai vartos iani ascultați de la noi* (55^v/15).
- ispășit** subst. „mântuit, cel care a fost mântuit”: *de partea... ispășitorilor încuvioșadză-ne* (91^f/16).
- ispășitor(iu), -toare** „mântuitor; salvator”: *acela iaste izbăvitor și ispășitor sufletelor noastre* (25^f/16); *Beseareca ispășitoare trupului* (24^f/16); subst. **Ispășitoriul** *strigă / să se bucure* (38^f/17).
- ispititură** „ispitare, ispită, dorință, întinare”: *Preacurată, ispititură de bărbat n-ai priimit* (32^f/15).
- ispovedit** „mântuit, salvat; spovedit”: *tă<l>hariul, milostive, ispovedit e de pre cruce, luntrul sălășluiș* (37^v/13).
- împelița** refl. „a se întrupa, a se încarna, a lua trup/chip de om”: **să împeliță din Vergură Mariia** (25^f/3–4) [CO 51^f/4: ВБПЛ’ЦР’Ісă].
- împelițare** „întrupare, încarnare”: **și împelițarea din vergură** (40^f/11) [CO 73^f/23: ВБПЛ’ЦЕНІЕ]; **a lua împelițare** „a se împelița/întrupa/încarna”: *Domnul nemestecat au luat împelițare* (42^v/1) [CO 74^f/14: СВНЪТИ ВБПЛВЦІАЕМ’].
- împelițat** „întrupat, încarnat”: *Bucură-te, ușea Domnului, din ceaea ce au eșit împelițat lucrătoriul* (38^v/11–12).
- încuvioșa** „a face/judeca/considera demn de”: **Încuvioșadză pre noi... să te slăvim** (22^v/5–6); *Raiul deșchiseș, să să îndulcească aceștia încuvioșatu-i-ai*¹⁷ (50^v/4–5) [CO 86^f/22: СПОДОБИЛ’ЕСИ] Miklosoch СВПОДОБИТИ, СВПОДОБЛ’ОТИ dignum iudicare.
- îndrăznitoare** „îndrăzneată, curajoasă”: *ca o maică îndrăznitoare cătră însul ești* (51^f/6).

¹⁷ Scris inițial *акоувиноф атоли*; adăugat Y deasupra lui O, de altă mână.

- îngropătură** pl. „cele îngropate împreună cu mortul, lucrurile mortului”: *din mormânt învis-ai, lăsaș a tale îngropături de mărturie adevărită îngropăriei de a treia dzi* (54^f/5–6); *lăsatușe-au în mormântu îngropăturile* (49^f/15) [CO 85^v/22: *погрѣблѣнѣа*].
- întrarma** „înarma”: *Ce cu seamne să întrarm[a]ră și cu minuni cătră propoveadanie fură tremiș* (85^f/1–2) [CO 133^f/8–9: *вѣдоpōѣ'εpε/că*].
- logoditoriu** „logodnic”: *toiagul lui Aron au înverdzt și au mărturisit logoditoriul¹⁸ tău și socotitoriu* (43^v/2).
- moștinie** „moștenitori, descendenți”: *Viniți toate moștiniile limbilor* (48^v/5).
- neadaus** „pur, neamestecat”: *Om fu, neadaus* (45^f/13).
- nedespus** „de nedespus, de nespus”: **nedespus** *chinuri* (2^v/10); *Cu frică minune începută și nedespus chip născut în tine s-au cunoscut* (51^v/16).
- neharnic** „care nu e zelos/râvnitor/sârguincios; nedemn, nevrednic”: *Cătră cei neharnici El fu dulce dătătoriu* (71^f/7).
- neputred** „nealterat, pur, intact”: *Nevinovata după nașterea lui Emmanoil fu neputredă* (49^v/15–16); „virgină, pură, castă”: **Neputredă** *Pruncoae, neispitită de nuntă* (52^v/2).
- neputredire** „neputezire, nealterare, starea lucrului care nu putrezește; nemurire”: *Rodurile ominești din putredire le slobodziș, viață și neputredire¹⁹ <dăruiș>* (39^v/3–4).
- oarece** „ceva”: *Sfântul Duh t[ot] oarece dumnezeesc va vedea* (79^f/3).
- ploiāt** (< ploia < sl. *dŭždĭ*) „plouat”: *Mira-se Iosif asupra ce vedea cu hirea și lua aminte cu gândul de lâna cea ploiātă* (43^f/14–15) [CO 76^v/23–24: *рѣныывнаго дѣ/ыда*; Ms. rom. 4818 106^f/3: **de lâna cea ploiātă**. Textul înregistrează și **ploae, ploaia**].
- ponosluit** „ponegrit, defăimat”: **ponosluit** *era ca u²⁰ nemearnic în Ierusalim* (87^f/3–6); *Necredzându ucenicii, ponosluită fu necredința lor* (84^v/16–85^f/1).
- preablagoslovită** „preabinecuvântată”: **Preablagoslovita** *chiamă-o șie maică* (60^v/4).
- preaproslăvit** „preaslăvit”: **Preaproslăvită** *Născătoarea Domnului* (27^f/8–9).
- prespre** „peste, deasupra, asupra”: *Tu, Doamne, ești prespre toate făpturile* (57^v/14).
- prilăstitoră** „amăgire, înșelăciune; ademenire”: *lumea din prilăstitoră mântuită fu* (49^f/3); *Prada Sionului din prilăstitoră o turnă* (69^v/5–6).
- prorocie** „prorocire, precizie, profeție”: și ceale **prorocii** de tine descoperiși-le 87^f/7.
- pruncoa(i)e** „copilă, copilandră, fetișcană; fecioară”: *Neputredă Pruncoae, neispitită de nuntă* (2^v/2); *Și Domnu[l] acesta vrut-au, din Curată Prunco<a>ia Domnului* (88^v/12).
- pruncoiță** „copiliță, fetiță, fetișoară; fecioriță”: *Maică Curată... ai spăsit lu<mea>, Pruncoiță* (90^v/4).

¹⁸ Scris greșit *логодиторюлюль*; ulterior tăiat doar ultimul *ю*.

¹⁹ Scris inițial greșit *рѣрпѣred*; apoi corectat *t* peste *d*; și continuat greșit *red* *гѣ*.

²⁰ Scris *оу*.

- pugorî**, prin disimilare regresivă de la *pogorî* (< adv. *pogor* (< v. sl. *по-гор*) „în jos, la vale”; cf. ar. *pogor*²¹; vezi DA s.v. *coborî*) „a coborî”: *Preacuratul suflet în iad au pugorât* (75^v/16).
- pugorătura** „coborâre”: *în iad pugorâ / tura ta iubită de oameni iaste* (50^f/17–50^v/1).
- socotitoriu** „custode, îngrijitor”: *toiagul lui Aron au înverdzit și au mărturisit logoditoriul tău și socotitoriu* (43^v/3) [CO 76^v/27: *ХРАНИТЕЛ*] Miklosich *ХРАНИТЕЛ* „custos”.
- slobodzitoriu** „liberator”: *cătră cei prădați fu slobodzitoriu* (71^f/9).
- spășitor(iu)** „ispășitor, salvator, mântuitor”: *să cântăm, oaminilor, învierea Spășitorului* (39^v/6–7); *Spășitoriu! nostru* (46^f/15); mai frecventă var. **ispășitor(iu)**.
- sufleți** „a se însufleți, a se anima, a prinde/lua viață”: *Sfântului Duh... din el toate viile suflețescu* (53^v/2) [CO 89^v/12–13: *Ѡ него ꙗе вѡсчнко ꙗивѹ/тно Ѹ ДѢВЛНЕТЦА*] – cf. *toate sufletele viadză*, vezi *supra via*.
- tâmpina** „a întâmpina, a întâlni, a primi”: *pre El iadul tâmpină* (3^v/8); *Mironosițele tâmpinară-te când înviseș din groapă* (31^f/3); *s-au sculat cum au dzis și vă va tâmpina în Galileiu* (36^v/5). Cf. și **întâmpină** (60^v/1).
- tocmitor** „orânduitor, care știe să potrivească”: *Tine, una tare cu știință tocmitoare* (ñckmî ñcœe) // *avem și al tău folos am strâns* (41^v/17–18).
- târguire** „sărbătoare”: *Una târguire într-amândoi au luminat când îngerul bucurie ție aduse* (34^f/14–15) [CO 58^v/17: *тpъ ꙗ'ство*] Miklosich *тpъꙗ'ство* „celebritas, dies festus”. Este un termen din aceeași familie cu *тpъгъ*, *тpъꙗице* „piață”, *тpъꙗникъ* „zaraf”. Târgurile au devenit cu timpul sinonime cu sărbătorile, în special fiindcă se organizau cu ocazia sărbătorilor religioase.
- vie pl.** „cele vii/animată, viețuitoarele”: *Sfântului Duh... din el toate viile suflețescu* (53^v/3).

LISTA SIGLELOR

CADE	= I. A. Candrea, Ov. Densușianu, <i>Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine</i> , București, 1907.
Chivu CS	= <i>Codex Sturdzanus. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte</i> de Gheorghe Chivu, București 1993.
CL	= Coresi, <i>Liturghier</i> , Brașov 1570; cf. Mareș CL.
CO	= Coresi, <i>Octoih</i> , 1557 (BAR CRV II 9A).
CS	= <i>Codex Sturdzanus</i> ; Cf. Chivu CS.
DA	= <i>Dicționarul limbii române</i> . Tom I (părțile I–III) II (I–III), București, 1913–49.
DEL R	= <i>Dicționarul etimologic al limbii române</i> , I: A–B, București, 2012.
Densușianu ILR II	= <i>Istoria limbii române</i> , vol. al II-lea, sec. al XVI-lea, București, 1962.
DER	= Alexandru Ciorănescu, <i>Dicționar etimologic român</i> , Tenerife, 1958–66.

²¹ Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromân*, București, 1924, 367.

- DEX 2012 = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ed. a II-a revăzută și adăugită, București 2012.
- DLR = *Dicționarul limbii române*, serie nouă, VI–XIII, București, 1965–2003.
- DLRV = Costinescu, Mariana, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicționarul limbii române literare vechi (1640–1780). Termeni regionali*, București, 1987.
- Drăganu 1929–30 = Nicolae Drăganu, „Etimologii”, în DR [=Dacoromania], VI, 1929–1930, 246–251.
- Garzanti = *Il grande dizionario della lingua italiana*, Garzanti linguistica, 2013: <http://www.garzantilinguistica.it/>
- Gheție/Mareș 1985 = Ion Gheție, Alexandru Mareș, *Originile scrisului în limba română*, București, 1985.
- Mareș 2005 = Alexandru Mareș, *Scriere și cultură românească veche*, București, 2005.
- Mareș CL = *Liturghierul lui Coresi*, text stabilit, studiu introductiv și indice de Al. Mareș, București, 1969.
- MOB = *Micul Octoih de la Brașov*, Biblioteca „George Barițiu” din Brașov, ms. 2872.
- Miklosich = Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, 1862–1865.
- Ms. rom 4118 = Popa Mihai (copist), [Octoih mic] [datat prin filigran 1641–44], ms. rom. 4818, BAR.
- PS = *Psaltirea Scheiană* (BAR, ms. rom 449); cf. Candrea PS.
- Scriban 1939 = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, București, 1939.
- Treccani = *Vocabolario Treccani: definizioni, etimologia e citazioni*, Istituto della Enciclopedia Italiana fondato da Giovanni Treccani; on line: <http://www.treccani.it/vocabolario/>

ON VOCABULARY STRUCTURE IN THE OLDEST OCTOIH IN ROMANIAN LANGUAGE

(Abstract)

Unlike other ancient Romanian texts, *Micul Octoih de la Brașov* (The Little Octoih from Brașov)–MOB [1596–1610] has never been given the attention it merits; it has never been edited or systematically studied. Part of a broader project that aims to fill in this gap, the current article exclusively concerns the structure of the vocabulary; word formation processes would make the object of another study. Moreover, the focus is on two main categories: 1. words that either disappeared from Romanian language or are preserved at popular/regional level only and 2. words with meanings no longer in current use. Further sub-categories concern origin (Latin, Slavic, Hungarian, Greek, and obscure/not fully clarified) and, in addition, words formed within the Romanian language. Each term is followed by its etymon, meaning(s), and minimal context; in a few cases, also by some comments.

The article is divided in two parts. This first part offers a brief description of the manuscript and presents the inventory of terms falling under the first category (that is, words that either disappeared from Romanian language or are preserved at popular/regional level only). A second part, including the words with meaning no longer in use, as well as the conclusions, will appear in the next number of “Limba română” (2015, No. 2).

Cuvinte-cheie: *Micul Octoih de la Brașov* [1596–1610], structura vocabularului, termeni dispăruți sau păstrați la nivel popular/regional, cuvinte noi/rare, prime atestări.

Keywords: *The Little Octoih from Brașov* [1596–1610], vocabulary structure, disappeared terms or preserved at popular/regional level, new/rare words, first attestations.

Floarea Virban, CAPA Florence International,
Via Pandolfini 20, 50122 Firenze
floarea.virban@eui.eu